

Lucifer sötét képeit mutatja fel a német kortárs Tzveta Sofronievanak többnyelvű, több műfajú, az irodalmi, tudományos és hétköznapi nyelvi regiszterekkel zsonglórködő posztdramatikus poézise. Alkata szerint eposzköltőnő lett

42 Domokos Johanna

TZVETA SOFRONIEVA KÖLTÉSZETÉNEK ÖKOKRITIKUS OLVA- SATA

volna másfél, két évszázaddal ezelőtt, de a 21. századelő (poszt)posztmodern korában Sofronieva humánus értékvilágát, darabjai polifón üzenetét rövidebb – nyelvek, diskurzusok, médiumok által szabdalt – formákba önti, miáltal a poézis hipermedialitásának sajátos tanú-

bizonyosságát adja. Ezeket az olvasóit közvetlenül megszólító, erősen bevonó alkotásokat úgy is tekinthetjük, mi, a magyar irodalomban jártas olvasók, mint Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámájának további színét, melyet különösen Sofronieva antropocénnel kapcsolatos művészi és esszéisztikus reflexiói fejtenek ki.

Az 1963-ban Szófiában született Tzveta Sofronieva gyerekkora óta több tíz nyelvel kísérletezik. Ennek ellenére fizika szakra jelentkezik a Szófiai Egyetemen, ahol 1986-ban végez. Tudománypszichológiai, -történeti érdeklődése diplomamunkájában és doktori tézisében is megmutatkozik, melyeket a kvantummechanika mint tudományág létrejöttéről és kultúr-történeti vonatkozásairól írta. A keleti blokk összeomlása amerikai és kanadai emigrációja, de egyben kutatóútja alatt éri. Walther Rathenau-ösztöndíjjal (Potsdami Egyetem) 1991-ben Németországba megy, és megismerkedik leendő férjével. A következő években a Szabad Európa Rádió berlini tudósítójaként dolgozik (1993–2000), és lányuk nevelésének adja át magát. Verset, drámát, esszét, tanulmányokat húszas éve elejétől publikál bolgár, angol, majd német nyelven, sőt az utóbbi időben számos további nyelv elemeit is beemeli alkotásaiba. E többszörösen képzett, poliglott szerzőnőnek, kinek műveiben néhány magyar vonatkozás is található, a német kortárs irodalom viszonylag tágasabb tere remek táptalajt nyújt ahhoz, hogy kozmopolitizmusát megélhesse, egyetemes üzenetét minden irányba közvetítse. Sofronieva számos kortárs szerzőt fordított bolgár, német és angol nyelvre. Műveit eddig több mint húsz nyelvre fordították le, többek között angol, német, finn, magyar, francia, spanyol, japán, üzbég és ukrán nyelvre. A júniusi könyvhétre megjelenő magyar nyelvű kiadvány az eddigi legterjedelmesebb fordításkötete lesz (A föld színén, L'Harmattan/KRE).

Mint amerikai recenzense, Chantal Wright is hangoztatja, Sofronievát nem csupán a hidak építése érdekli, hanem a már időtlen idők óta folyó víz/tudás/jelentésképződés áramlása, mely magával sodorja, összekeveri és ezáltal folyamatosan változásban tartja sajátos anyagát. Számos nívós díja közül említsük meg az 1988-ban a Bolgár Tudományos Akadémia díját, valamint a német irodalmi közéletben való jelenlétét megalapozó 2009-es Adalbert von Chamisso-díjat. Ez utóbbi, a Bosch Alapítvány által létrehozott tekintélyes díj mindössze harminchárom éven át működött, és a német nyelvű irodalomba máshonnan beérkező tehetséges, németül is író fiatal szerzőknek biztosított elismerést.

Sofronieva eddigi közel húsz irodalmi kiadványa közül 2017-ben jelent meg az *Antroposzene* c. ökokritikus verskötete. Természeti katasztrófák okaira, következményeire vonatkozó, természettudományos szempontból is pontos poetológiai reflexióival a költő és fizikus Sofronieva kiérdemelte helyét a kortárs német irodalom „zöld íróinak” berkeiben. Tagadhatatlan, hogy az emberiség további fennmaradásához szükséges természeti feltételeket az elmúlt két évszázad emberi tevékenysége szisztematikusan aláásta, miközben a Föld sajátos ciklusai okozta kihívásokra nem keresett komolyabb választ. Az elmúlt évtizedekben az erre rádöbbenő művészek, tudósok számos irányból kísérelték meg a problémá felvetését. Az antropocén kortárs diskurzus új keretet teremt a helyzettel való szembesülésre. A fogalom felvetői korszakunkat, melyben az ember keze veszélyesen belenyúla földi létfeltételekbe, antropocénnek nevezni. Ez a korszak követné a holocént, azaz a kainozoikumi eljegesedés utolsó interglaciális periódusát, mivel a föld rétegeinek utóbbi módosulásaiban az ember kiváltotta folyamatok jelentősek. Mindezeket Sofronieva továbbgondolva irodalmi és esszéisztikus munkásságában javaslatot tesz egy további fogalom, az *antroposzcéna* bevezetésére, mellyel kapcsolatban a következőképpen érvel: „Az 'antropocén' fogalma nem újabb geológiai korszaka a Földnek, hanem egy olyan történeti korszak fémjelzője, amelyben az ember elkezdte átgondolni addigi tetteit. A saját környezete lerombolásáért való felelősségének felvállalásával elismeri, hogy az utóbbi 200 év tevékenysége lerombolta nemcsak saját, hanem az egész élővilág környezetét [...] Én amellet érvelek, hogy a fogalom csak művészeti és történeti fogalomként, és nem geológiai terminusként – mint holocén utáni kor – értelmezhető. Annak a leírását vonhatja köreibe, ami az ember hiperperformatív, végletesen gyarapódásorientált ipari korszakát jellemzi, mivel az ember végre felismeri, hogy lerombolta saját környezetét és nem végtelen forrásait: az ivóvizet, a levegőt, az óceánt, az erdőket azok élőlényeknek szükséges minőségében.” (saját ford.)

A szerzőnő *The Aesthetics of Anthropocene* (Az antropocénesztétikája) kreatív írás szemináriumának leírásából vett idézet gondolatai motiválják az *Antroposcene* (Antroposzccéna) c. 2017-es kötetét, melyet a magyar fordítás-kötet további műveivel együtt ad közre. A versciklust indító szótárvers
44 így adja meg az Anthroposcene/antroposzccéna szó etimológiáját és jelentéseit: „Eredete: ógörög ἄνθρωπος (ánthropos) = ember, prefixum, szóösszetétel első meghatározó tagja ember- jelentésben; latin scaena, scena = színtér, ógörög σκηνή (skéné) = sátor, kunyhó

...

Jelentései:

1. a fogalom nem a holocén utáni földtörténeti korra utal, hanem a végletekig önreflektív és egymással teljes összeköttetésben álló emberiség hiperperformatív, kvantitatív, multiverzum-orientált időszakára
2. az emberiség fokozott önkifejezése a késői holocén időszakban
3. az ember és a Föld között lejátszódó, szembetűnő folyamat
4. heves szemrehányás, amelyet az ember saját magának tesz
5. jellemző terület a láthatatlan politikájának leleplezésére”
(ford. Csörgő Viktória, Kovács Ildikó Eszter)

Az *Antroposzccéna* című ciklus abban határolódik el a költőnőegyéb ökokritikai versétől, hogy itt a politikai és társadalmi és nem a környezetvédelmi, földtörténeti vonatkozások kerülnek előtérbe. Egy olyan világ mutatkozik meg, melyben nyelvek, érzelmek, kapcsolatok Bábelében járunk – és olvasó legyen a talpán, aki mindezt érti is. Nemcsak a felszabdalt szemantikai háló, hanem a többnyelvűség is erős kihívást jelent. Korábbi írásaihoz mérten a szerzőnő radikálisabb módszerekhez nyúl. Sokkal bátrabb a nyelvek váltásában, ami azt mutatja, hogy a többségi irodalmi nyelv normatív, öncenzúrázó hatása alól felszabadult, és a többnyelvű líra területén is egészen új poétikus eljárásokkal kísérletez. És ebben a kísérletben örömmel fedez fel az olvasó magyar szavakat is (l. már az első, Chilf Mária inspirálta versben). Sajátos fordítói stratégiát mutatnak az itt közölt fordítások azzal is, hogy az eredetiből az olvasó csak a német és angolul írtakat találja meg magyar átültetésben (az angol nyelvű versekre a vers más betűtípussal való szedése utal, azaz a 14, 15 és 16 számú versek). Az egyéb rövidebb részek – melyek francia, olasz, szerb, baszk, román szerb, orosz, albán és számos más nyelv szavait tartalmazzák – megőrződnek abban a funkcióban, hogy olvasóikat a többnyelvűség jelenségével konfrontálják.

Nemcsak kódváltásával radikális a költőnő, hanem ars poetikájának kimondásában is. Amint ezt a kötet első darabjának záró egysége közvetlenül ki is fejt: „A líra költői tükröképpé válhat a saját magunkból eredő és saját

magunkra leselkedő veszélynek, exponenciális növekedésének és névtelenségének, továbbá annak, hogy mennyire elenyésző érdeklődést kelt mai mediális, látványra és képekre kihegyezett világunkban. Eközben nem kell, hogy a líra hamis, pszeudovallásos terminológiát szolgáljon, hogy az ember a teremtés koronájaként tekintsen magára, s földtörténeti korszakokat nevezzen el magáról.” (Az *Antroposzcéna* ciklus nyitó verséből, ford. Csörgő Viktória, Kovács Ildikó Eszter) 45

Legyen verseiben bármennyire sötét a kor, melyben élünk, bármennyire is ellehetetleníti a kommunikációt a mediakultúra kétértelmű fénye, Sofronievának a lírába vetett hite töretlen. A pozíciója miatt is hangsúlyos, cikluszáró sor is erre utal: „A költészet hullámai puhák, lágyak, megmentenek.” (ford. Kovács Ildikó Eszter).

Mindez mint posztdramatikus poézis

Az *Antroposzene* (Antroposzcéna) kötetből válogatott és ezúttal magyar nyelven közölt versek egységeinek szemantikai fűzése, térkezelése, vágásainak ritmusa, a látószög, a figurák beállítása és mozgása, hangdramaturgiája egy olyan többnyelvűségéből és intermedialitásból építkező poézist mutat fel, mely mondanivalóját nemcsak emocionálisan, hanem intellektuálisan is kidolgozza. Szubjektív képeken, történeteken keresztül Sofronieva századunk problémáinak kollektív kihívására hívja fel figyelmünk. Posztdramatikus korunk egyszerre *poszt*-dramatikus állapot, ami önmagában egy sajátos helyzet. Sofronieva poézise nem tagadja a jelen és az eljövendő dramatikus helyzeteket, hanem ezek megértéséhez a megtörténtek asszociatív és kumulatív felfejtésének szükségességét, a korábbi tragédiák iránti felelősségünk belátását hangsúlyozza. Hasonlóan a posztdramatikus színházhoz, ezt a költészetet is önreflexió, többnyelvűség, multimedialitás, narratív diszkontinuitás, heterogenitás, konceptuális textualitás, pluralizmus, sokrétegű kódrendszer, valamint a szubverzió jegyei jellemzik. Sofronieva megtöri azt, a szövegtől a kép felé vezető szokványosabb utat, amikor a szövegben mondottak alapján képzeljük el, hogy miről van szó, és rátalál arra a láttatási módra, melyben a kép elsődlegességét érzi az olvasó. Mintha film, színház, valóság képeit látnánk pörögni szemünk előtt, és nem a szavakat. E képiség felől fogalmazódó performatív költészet újraakasztja a performatív médiumok (beszéd, performansz, színház, film, instaláció) prezentációs technikáit, tudatosítva ezzel nemcsak a kognitív, vizuális és textuális élmények összetettségét, hanem egy sajátos köztes mediációs állapotot is. Művei így lesznek olyan (több)nyelvi és képi konstrukciók, melyekben a lehetséges jelentések szabad játéka kerül az ikonikus reprezentálás helyére. Ez a szavakon, a hagyományosabban értett szódrámán túl levő költészet azt is tudatosítja, hogy az emberi létkörülményekhez szükséges fizikai

egyensúlyt kikezdő tragédiák már megtörténtek – nincs visszaút a dráma előt-
tibe. A következmények konok idejében járunk, és minél később értjük meg
ezt, annál több fel nem dolgozott tragédia torlódik egymásra. Emiatt is fontos
az a közvetlen, szívélyes, létét komolyan vevő lírai hang, mely bizalmat,
46 méltóságot, jóságot, nyugalmat áraszt, és általa a „küzdve küzdj, és
bízva bízzál” továbbra is megmutatkozhat.

